

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MASALALAR USTIDA ISHLASHNING UMUMIY JIHATLARI

Hakimova Mehriniso Homidovna, BuxDPI, Falsafa fanlar doktori (PhD)

shahломahmudova2003@gmail.com

Latipova Orzigul Yusufovna, Buxoro davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti magistranti

latipovaorzigul5@mail.ru

Annotatsiya: Boshlang‘ich maktabda matematik masalalarni yechish o‘quvchilarning matematik va mantiqiy ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Masalalar ustida ishlash jarayonida bolalar shartlarni tahlil qilishni, qonuniyatlarni aniqlashni, turli yechish strategiyalarini qo‘llashni va xulosalarini asoslashni o‘rganadilar. Masalalar ustida ishlashning asosiy jihatlari mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, bilish faolligini shakllantirish, mustaqillikni va mulohaza yuritish qobiliyatini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Masalalar ustida to‘g‘ri tashkil etilgan ish nafaqat matematik bilimlarni o‘zlashtirishga, balki kelajakdagi ta‘lim uchun zarur bo‘lgan universal o‘quv faoliyatlarini rivojlantirishga ham yordam beradi.

Kalit so‘zlar: matematik masalalar, boshlang‘ich maktab, yechish usullari, mantiqiy fikrlash, bilish faolligi, matnli masalalar, matematik ta‘lim.

ОБЩИЕ АСПЕКТЫ РАБОТЫ НАД ЗАДАЧАМИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Хакимова Мехринисо Хомидовна, Бухарский государственный педагогический институт, доктор философских наук (PhD)

shahломahmudova2003@gmail.com

Латыпова Орзигуль Юсуфовна, Магистрант факультета дошкольного и начального образования Бухарского государственного педагогического института

latipovaorzigul5@mail.ru

Аннотация: Решение математических задач в начальных классах играет важную роль в формировании математических и логических навыков учащихся. В процессе работы над задачами дети учатся анализировать условия, находить закономерности, применять различные стратегии решения и аргументировать свои выводы. Основные аспекты работы над задачами включают развитие логического мышления, формирование познавательной активности, развитие самостоятельности и умения рассуждать. Грамотно организованная работа над задачами способствует не только усвоению математических знаний, но и развитию универсальных учебных действий, необходимых для дальнейшего обучения.

Ключевые слова: математические задачи, начальная школа, методы решения, логическое мышление, познавательная активность, текстовые задачи, математическое образование.

GENERAL ASPECTS OF WORKING ON PROBLEMS IN PRIMARY GRADES

Hakimova Mehriniso Homidovna, Bukhara State Pedagogical Institute, Doctor of Philosophy (PhD) in Philosophy

shahломahmudova2003@gmail.com

Latipova Orzigul Yusufovna, Master's student at the Faculty of Preschool and Primary Education, Bukhara State Pedagogical Institute

latipovaorzigul5@mail.ru

Abstract: Solving mathematical problems in primary school plays a crucial role in developing students' mathematical and logical skills. In the process of working on problems, children learn to analyze conditions, identify patterns, apply different problem-solving strategies, and justify their conclusions. The key aspects of working on problems include the development of logical thinking, the formation of cognitive activity, the development of independence, and the ability to reason. Properly organized work on mathematical problems contributes not only to the acquisition of mathematical knowledge but also to the development of universal learning skills necessary for further education.

Keywords: mathematical problems, primary school, problem-solving methods, logical thinking, cognitive activity, word problems, mathematical education.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim standartlari sharoitida boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri faqatgina bilim berish emas, balki o'quvchilarda mantiqiy fikrlash va mustaqil muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Matematik masalalarni yechish bolalarga asosiy matematik tushunchalarni o'zlashtirishga yordam beradi, tafakkur moslashuvchanligini shakllantiradi va bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, masalalar ustida ishlash funksional savodxonlikni rivojlantirishga xizmat qiladi, bu esa ushbu mavzuni pedagogik amaliyot uchun dolzarb qiladi. Boshlang'ich sinflarda masalalarni yechishning samarali metodikalaridan foydalanish matematika faniga qiziqishni oshirishga va bolalarda o'z kuchiga bo'lgan ishonchni shakllantirishga yordam beradi.

Ko'pgina bolalar mustaqil ravishda matnli masala ustida ishlash uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikma – yaxshi o'qish ko'nikmasini – hatto 1-sinf oxiriga kelib ham to'liq shakllantira olmaganligi sababli, bunday bolalarni o'qitishda pedagoglar ularga butunlay “eshitish orqali” ishlashga majbur bo'ladilar.

Bunday vaziyatda bolalarning nafaqat berilgan matnni diqqat bilan tinglash, balki masala sharti orqali tasvirlangan holatni to'g'ri tasavvur qila olish qobiliyati juda katta ahamiyat kasb etadi. Aynan shu tasavvurga asoslanib, bola masalani yechish uchun qanday arifmetik amalni tanlash kerakligini hal qiladi.

Ko'pgina metodistlar (S. Ye. Tsaryova, N. B. Istomina, A. V. Beloshistaya) masalalar bilan tanishish va ularni yechishga o'rgatishdan oldin, bolalarda turli tuzilishga ega bo'lgan matnlarni tinglash va tushunish bo'yicha butun bir ko'nikmalar majmuini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydilar.

Bolalarning pedagog tomonidan taklif qilingan vaziyatni to'g'ri tasavvur qila olish va modellashtira olish ko'nikmalari, vaziyatga mos ravishda to'g'ri arifmetik amalni tanlash, shuningdek, turli tuzilishga ega bo'lgan matnlarni tinglash va tushunish bo'yicha butun bir ko'nikmalar majmuasini shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, bolalarning tanlangan amalga muvofiq matematik ifoda tuza olish hamda oddiy hisob-kitoblarni bajarish (kamida sanash va qo'shib hisoblash) qobiliyatlari ham shakllantirilishi lozim. Bu ko'nikmalar bolani masalalarni yechishga o'rgatish uchun asosiy tayyorgarlik bosqichi hisoblanadi.

Oddiy masalalarni to'g'ri yechish uchun eng muhim ko'nikmalardan biri – berilgan vaziyatga mos ravishda arifmetik amalni xatosiz tanlash qobiliyatidir.

Masala bu - so'zlar bilan ifodalangan savol bo'lib, uning javobi arifmetik amallar yordamida olinishi mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy tafakkurini o'stirishda matnli masala muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Masala tushunchasini turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Shartli ravishda masala quyidagi tarkibiy elementlarga ajratilishi mumkin.

Masalaning sharti - syujetlarning so'zlar bilan bayoni bo'lib, unda son qiymatlari masala tarkibiga kiruvchi kattaliklar orasidagi funksional bog'lanish oshkor(sonlar yordamida) holda yoki oshkormas shaklda (so'zlar yordamida) ko'rsatilgan bo'ladi. **Masalanig savoli** - bunda bir yoki bir necha kattalikning nomalum qiynatlarini bilish taklif qilinadi Boshlang'ich sinflarda yechiladigan masalalarni ikki turga bo'ladilar:

Sodda masalalar va murakkab masalalar.

Bir amal bilan yechiladigan masalalar **sodda** masalalar bo'lib, bunday masalalar bilan o'quvchilar birinchi, ikkinchi sinflarda tanishadilar.

Masalan: Bolada 5 ta olma bor edi. U yana 3 ta olma sotib oldi. Hozir bolada nechta olma bor?

Yechim:

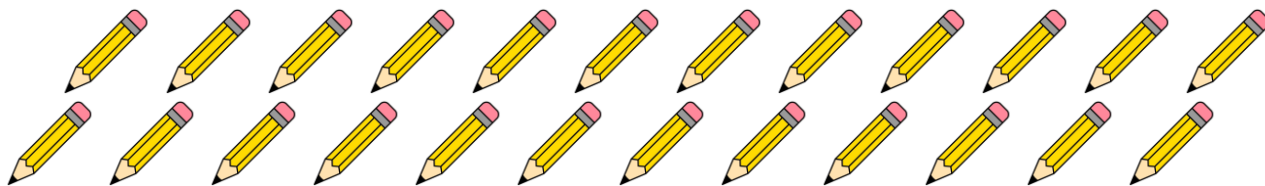
$$5 + 3 = 8$$

Javob: Bolada 8 ta olma bor.

Ikki va undan ortiq amal bilan yechiladigan masalalar **murakkab** masalalar deb aytiladi.

Masalan:

Do'konda 24 ta qalam bor edi. Ertalab 8 ta qalam sotildi, tushlikdan keyin esa yana 5 ta qalam sotildi. Do'konda nechta qalam qoldi?

Yechim:

1. Dastlab sotilgan qalamlar soni: $24 - 8 = 16$

2. Keyin sotilgan qalamlar soni: $16 - 5 = 11$

Javob: Do'konda 11 ta qalam qoldi.

Murakkab masala sodda masalalardan farqli ravishda bir necha bosqichli hisoblashni talab qiladi.

Murakkab matnli masalalarni yechishda quyidagi bosqichlarga rioya qilinadi:

- masala matnini o'zlashtirish bosqichi
- masala qisqa shartini tasvirlash bosqichi
- masalani nuhokama qilish bosqichi
- masalani yechimini tasvirlash bosqichi
- yechilgan masala ustida ishlash bosqichi

Boshlang'ich sinflarda matematik masalalarni yechishning aniq jihatlari:

1. Masala shartini tushunish

• Masala matnini tahlil qilish: berilgan ma'lumotlarni va topilishi kerak bo'lgan natijani ajratish.

- Asosiy so'zlar va matematik atamalarni aniqlash.
- Masalani sxema, jadval yoki rasm shaklida tasvirlash.

2. Yechim strategiyasini tanlash

- Masala turini aniqlash (arifmetik, mantiqiy, kombinatorika va h.k.).
- Yechish usulini tanlash: modellashtirish, variantlarni ko‘rib chiqish, teskari fikrlash va h.k.

- Murakkab masalani oddiy bosqichlarga ajratish.

3. Hisoblash va mantiqiy amallarni bajarish

- Arifmetik amallarni qo‘llash (qo‘shish, ayirish, ko‘paytirish, bo‘lish).
- Oraliq natijalarning to‘g‘riligini tekshirish.
- Hisoblashning turli usullaridan foydalanish (og‘zaki hisob, yozma hisob, sonlarning xossalariidan foydalanish).

4. Natijani tahlil qilish va tekshirish

- Javobni masala shartlari bilan taqqoslash.
- Olingan natijaning real hayotga mosligini baholash.
- Boshqa usul bilan yechimni tekshirib ko‘rish (masalan, natijani shartga qo‘yish).

5. Matematik fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirish

- Mulohaza yuritish, xulosa chiqarish va umumlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish.
- Masalani yechishning muqobil usullarini izlash.
- O‘z yechimini tushuntirish ko‘nikmasini rivojlantirish (og‘zaki va yozma shaklda).

6. Real hayot bilan bog‘lash

- Kundalik hayot bilan bog‘liq masalalarni yechish (xarid qilish, o‘lchovlar, vaqt oralig‘i va h.k.).

- Haqiqiy ma’lumotlar va misollardan foydalanish.

- Olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llash yo‘llarini topish.

Ushbu jihatlar masalalar ustida ishlash jarayonini chuqurroq tushunishga va boshlang‘ich sinflarda ularni o‘qitish metodikasini yaxshilashga yordam beradi va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik masalalarni yechish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular quyidagilarga yordam beradi:

1. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish

- Bolalar masala shartlarini tahlil qilishni, asosiy va ikkilamchi ma’lumotlarni ajratishni o‘rganadilar.

- Sonlar, amallar va natijalar o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘lanishlari shakllanadi.

2. Mulohaza yuritish ko‘nikmalarini shakllantirish

- Bola o‘z harakatlarini tushuntirishni, yechimini isbotlashni o‘rganadi.
- Mantiqiy fikrlash zanjirlarini qurish qobiliyati rivojlanadi.

3. Hisoblash ko‘nikmalarini yaxshilash

- Arifmetik amallarni bajarish aniqligi va tezligi rivojlanadi.
- Bola o‘z hisoblarini turli usullar bilan tekshirishni o‘rganadi.

4. Ta’limda mustaqillikni oshirish

- Bolalar masalalarni turli usullar bilan yechish mumkinligini tushunib, o‘z yechimlarini izlashga intiladilar.

- O‘z bilimlari va ko‘nikmalariga bo‘lgan ishonch shakllanadi.

5. Real hayot bilan bog‘liqlik

- Bolalar matematikani kundalik hayotda qanday qo‘llash mumkinligini tushunadilar

(masalan, xarid qilishda, o'lovlarda, vaqtni rejalashtirishda).

- Matematika tushunarli va foydali bo'lib, unga bo'lgan qiziqish ortadi.

6. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish

• Bolalar o'z masalalarini o'ylab topishga, nostandart yechimlarni izlashga harakat qiladilar.

- Muammoni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqish qobiliyati shakllanadi.

Shunday qilib, ushbu jihatlar boshlang'ich sinf o'quvchilariga nafaqat masalalarni yechishda, balki yechim jarayonini tushunishda, matematik tafakkurni rivojlantirishda va o'z bilimlarini real hayotda qo'llashda yordam beradi.

3-sinf uchun masaladan namuna(tahlili)

Masala: Shahloning buvisining bog'ida 24 ta olma daraxti va 16 ta nok daraxti o'sardi. Kuzda har bir olma daraxtidan 8 kg olma, har bir nok daraxtidan esa 6 kg nok terildi. Jami necha kilogramm meva terilgan?

Masalani tahlil qilish va uning umumiy jihatlari:

1. Masalaning shartini tushunish

Bola masalani o'qib, berilgan ma'lumotlarni tushunishi kerak:

- 24 ta olma daraxti, har biridan 8 kg olma;
- 16 ta nok daraxti, har biridan 6 kg nok;
- Jami qancha meva terilganini topish kerak.

Jihati: Matematik matnni o'qish va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish.

2. Matematik modelni tanlash

Bola masalani qanday yechish mumkinligini aniqlashi kerak:

- Olmalarni umumiy hisoblash: 24×8
- Noklarni umumiy hisoblash: 16×6
- Jami meva miqdorini topish uchun natijalarni qo'shish.

Jihati: Masalani matematik ifoda shaklida tasvirlash ko'nikmalarini shakllantirish.

3. Hisob-kitobni bajarish

Yechim:

- $24 \times 8 = 192$ kg (olma)
- $16 \times 6 = 96$ kg (nok)
- $192 + 96 = 288$ kg (jami meva)

Jihati: Hisoblash ko‘nikmalarini rivojlantirish va arifmetik amallarni bajarish.

4. Natijani tekshirish va tahlil qilish

Bola quyidagilarni tekshirishi kerak:

- Hisob-kitoblar to‘g‘ri bajarilganmi?
- Natijaning mantiqiylikini baholash (masalan, sonlarning kattaligiga qarab umumiy miqdorning to‘g‘riligini tushunish).

Jihati: Tanqidiy fikrlash va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

5. Haqiqiy hayot bilan bog‘lash

O‘quvchilar shunga o‘xshash hisob-kitoblarni real hayotda qayerda uchratganlarini muhokama qilishlari mumkin (masalan, mevalarni sotib olishda, bog‘da hosil yig‘ishda va h.k.).

Jihati: Amaliy matematik ko‘nikmalarni shakllantirish.

Masalaning umumiy jihatlari:

1. Shartni tushunish va tahlil qilish – matndan asosiy ma’lumotlarni ajratib olish.
2. Matematik modelni qurish – arifmetik amallarni to‘g‘ri tanlash.
3. Hisoblash – hisoblash ko‘nikmalarini rivojlantirish.
4. Natijani tekshirish – tanqidiy fikrlash va mustaqil xulosa chiqarish.
5. Haqiqiy hayot bilan bog‘lash – matematikaning kundalik hayotdagi ahamiyatini tushunish.

Bu masala boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlash, bilishga bo‘lgan qiziqish va mustaqil mulohaza yuritish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

XULOSA:

Boshlang‘ich sinflarda matematik masalalarni yechish ta’limning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, bilish faolligi va mustaqilligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalalar ustida ishlashning asosiy jihatlariga shartni tushunish, yechim strategiyasini tanlash, hisob-kitoblarni bajarish, natijani tahlil qilish va uni real hayot bilan bog‘lash kiradi.

Masalalar ustida muntazam ishlash bolalarga nafaqat matematik bilimlarni egallash, balki mulohaza yuritish, ma’lumotlarni tahlil qilish va ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llashni o‘rgatadi. Ko‘rgazmali va interaktiv usullardan foydalanish, shuningdek, masalalarning murakkabligini bosqichma-bosqich oshirib borish, o‘quvchilarda muammolarni hal qilish bo‘yicha barqaror ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, masalalar ustida ishlash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematik tafakkurni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi va bu bilimlarning keyingi ta’lim bosqichlarida ham muvaffaqiyatli qo‘llanishini ta’minlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Белошистая, А.В., Левитес, В.В. (2009). Развитие логического мышления младших школьников на основе использования специальной системы заданий. – Мурманск: МГПУ.

2. Истомина, Н.Б. (2009). Методика обучения в начальной школе: развивающее обучение. – Смоленск: Ассоциация XXI век.

3. Эльконин, Д.Б. (1995). Психическое развитие в детских возрастах. – Москва: Институт практической психологии.

4. Выготский, Л.С. (1982). Мышление и речь. – Москва: Педагогика.

5. Kasimov, F. F. O. G. L. (2021). MASALANI MUHOKAMA QILIB YECHISH ORQALI O'QUVCHILARDA XULOSA CHIQRARISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH. Scientific progress, 2(7), 1038-1047.

6. Скаткин, М.Н. (1980). Проблемное обучение и формирование творческой активности школьников. – Москва: Педагогика.

7. Махмудова, Ш. (2025). Методика формирования навыков индуктивного и дедуктивного мышления у учащихся начальных классов (на примере уроков математики). – Диссертация.

8. Qosimov, M. F., & Kasimov, F. F. (2021). Methods of teaching to solve non-standard problems. Middle European Scientific Bulletin, 11.

9. Қодиров, М. М., Рауфқулова, Н. Ш. “Бoshlang‘ich таълим методикаси.” — Тошкент: Ўқитувчи, 2019. (Boshlang‘ich ta’limdoo‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirishusullari.)

10. Shodmonov, S. S.“Boshlang‘ich ta’limdamatematika o‘qitish metodikasi.” — Toshkent: O‘qituvchi, 2020. (Matematik masalalarniboshlang‘ich sinflarda o‘qitish bo‘yicha tavsiyalar.)